

ORTUTAY PÉTER

PLAFONIG ÉRŐ KARÁCSONYFA

– Tudod – mesélte egyszer Vili egyik eléggé gyakran előforduló öszinteségi rohamában a pince-hús irsavszkáját kortyolgatva lent a Szkálában a korzón –, mostanában valahogy újra meg újra végigélem, végigjárom gondolatban a rég elmúlt dolgokat, és elmélázom rajtuk. Az összefüggéseken, jelentőségükön gondolkodom. Mert mi lenne, ha nem úgy történik. Hanem valahogy másképp. Például, ha felpakolunk, és megyünk, elfutunk a nagyvilágba. És nem hagyjuk, hogy így a nyakunk közé csördítsen ostorával, vagy inkább kupán vágjon a bunkójával a történelem. Most is itt ülnék, és veled borozgatnék? Nyilván nem. Ám az is lehet, hogy amit ma az élettörténetem egy részének képzelek, az csak a mostani gondolkodásom szerint formált kép az életemről. De mégis csak az enyém, és nem a másé. És nekem valahogy fontos és érdekes. Mindig érdekes. Akkor is, ha – kívülállóként szemlélve – az események, melyek nekem most olyan fontosnak tűnnek, valójában mégsem azok. Hanem éppenséggel hétköznapiak, sorszerűek. S ami történt, az megtörtént, így történt. Mert hát ez egy olyan vidék. És az élet amúgy sem nyalóka, mondogatta volt édesanyám, ha valamiért panaszkodtam. Hisz tudod te azt magad is. De azért hadd meséljek. Nincs ellenedre? – kérdezte udvariasan, de teljesen fölöslegesen. Mert ha Vili beszélni akart, akkor beszélt is. Nem volt erő, mely ilyenkor leállította volna. Ezért csak úgy foghegyről vetettem oda neki, hogy „nincs,” s én is húztam egyet a boromból. Így hát folytatta.

– Szegény édesanyám többször is mondta életében, hogy akkor volt a legboldergabb, amikor első gyermeke megszületett. Ez egy szép nyári napon a második világháború kellős közepe táján történt. Kisfiút várt. Az lett. S aztán még négy testvérem lett. Őket mennyire várta, már nem mondta. Minden esetre születésem évében a németek már egy éve nagyban rohamozták a Szovjetuniót, már folyt a sztálingrádi csata, mi magyarok pedig ott álltunk a doni katasztrófa és a „felszabadulás” előtt. Közben nagy volt a világegés mindenütt. Egymás torkának estek emberek, népek, nemzetek. De mi ezt itt Ungváron nem éreztük. Kellemes volt itt az élet akkoriban. Akárcsak Svájcban. Olyannyira, hogy anyám anyja, akit később csak „a

pesti nagymamaként” emlegettünk, gyakran ellátogatott Ungvárra unokanézőbe a háború alatt. Az Árpád vonattal jött és ment, mely alig négy óra alatt tette meg a Budapest – Ungvár közötti utat, azt a 300 kilométert, ami ma oly soknak tűnik, hogy no. Ő mesélte, a pesti nagymama, később, amikor már a szovjet Ungvárra hordozgatta a segélycsomagokat a „gazdag” Magyarországból, hogy még egész kisgyerekként, talán járnai is alig tudtam, elvitt magával sétálni, és én séta közben a mai gyaloghíd helyén álló régi hídon egyszer csak úgy hirtelen megkérdeztem tőle: „Matyma, ugye kétféle modál van? Egy a levegőben, egy pedig a ladlágomban?” Ő erre ölbé kapott és összevissza csókolta büszkeségében, hogy neki milyen okos kis unokája van. Szóval, szép volt az élet itt akkoriban a kis Ung parti Párizsban, ahogy abban az időben nevezték ezt a most már teljesen elszlávosodott mocskos kis nagyvárost, mely mindinkább kezd hasonlítani a Gogol elbeszéléseiből ismert poros és dögunalmas kisorosz mezővárosokra. Különösen szép lehetett ez a kisvárosi élet nagyszüleim úri fogadásokhoz szokott házában. Ebéddek, vacsorák, jövés-menés, zajos társasági élet és hasonlók. Habár úgy tudom, hogy a nagy vagyon és a felsőbb ungvári tízezerhez való tartozásuk ellenére még csak saját házuk se volt. Mert nem is volt rá szükség, mondta apám egyszer, amikor megkérdeztem, hogy miért nem vásároltak egy saját kéglit valahol a vidéken. Nem törődtek vele. Inkább földet meg szőlőt vásároltak, és csak úgy adakoztak, ami aztán a „felszabadulásunkkal” elúszott mind. Nagyapám, mint görög katolikus főesperes, országgyűlési képviselő, a ceholnyai parókián lakott. Két herceg paplak is volt ott szép nagy szobákkal, udvarral, csűr, hátsó udvar, ahol emlékszem, egy tőlem jó pár évvel idősebb lány, Nyuszi volt a neve, többször is levetkőztetett, mert szeretett „doktor nénit” játszani velem. Én voltam a beteg, akinek le kellett vetkőzni, hogy ő, a doktor néni, alaposan megvizsgálhasson. Ő ezt meg is tette. Komoly arckifejezéssel kopogtatott a hátamon, mellkasomon, a hasamon. Aztán a fülét is odatette. A hátamra, a hasamra, és lejjebb. Hogy én ezt miért engedtem, máig se tudom. Élveztem volna? Talán. Egyszer Homoki Ica, a cselédünk, keresett, és teljesen pucéron talált a ketreccel elkerített tyúkudvaron, ahová Nyuszi vitt el „megvizsgálni.” Megvizsgált, és otthagyt. Én meg még nem igen tudtam egyedül öltözködni. És volt ott még egy gyönyörű szép gyümölcsös, rengeteg gyümölcsfával. Igaz, eleinte nem laktunk a parókián, mert anyám nem igazán kedvelte anyósát. Panaszkodott is apámnak, hogy az anyja őt lenézi, mert csak egy egyszerű polgárlány a nyolcadik kerületből. Nem „úrino”, mint a nagy-

anyám. Apám meg, mivel nagyon szerette anyámat, mindhalálig szerette, szinte imádtá, Greta Garbóhoz, és Tímeához hasonlította az Aranyemberből, minden szeszélyét hajlandó volt teljesíteni. Ezért inkább lakást bérelt. Szép nagyot. Cseléddel, takarítónővel, ahogy kell. Emlékszem, hogy amíg az oroszok be nem jöttek, a híd mellett, az Ung folyó bal partján, az akkori Kossuth téren, mely később Sztálin tér meg Újraegyesülés tér, *plosccsá Vozzjednyányjá*, lett. Ott laktunk egy nagy és elegáns bérház első emeletén. A földszinten mindenféle üzletek és kávézók voltak, szemben meg néhány cukrászda. Több is. Mind Aurél bácsinak, az öcsém keresztapjának a tulajdona. Öt vagy több szobánk is volt. Talán a lakást is épp Aurél bácsitól béreltük, „kedvezményesen.” Biztos még így sem volt olcsó, de mint apám mondta a későbbiekben, a pénz nekünk akkoriban nem számított. Sose számolta, mert mindig volt. 1941-ben szentelték pappá, görög katolikus pappá, tehát nőülhetett, és előtte még el is vette anyámat, aztán előkelő iskolákban tanított. Olyanokban, mint az előkelő 3. sz. leánygimnázium, ahol a nagylányok mind szerelmesek voltak belé, a Budapesti Pázmány Péter Egyetemen doktorált jóképű fiatal tudós tanárba, s aztán a híres nevezetes Drugeth Gimnázium, a mai *himfák*¹, ahol meg a nagyfiúk kedvelték mind, mert, mint mondták, szigorú volt, ám igazságos. És hát akár napestig is hajlandó volt velük együtt rúgni a labdát, mert focizni is jól tudott és szeretett. Meg hát az is nyomott valamit a latban, mármint a fiúknál, hogy az öccse a Ferencváros balszélsője volt, és állítólag szélvész gyorsaságú, és szinte minden meccsen gólt rúgott. Nem is egyet. Egyéb-ként latint és hittant tanított az apám. Magántanítványa is volt sok, akiktől, ha éppenséggel szegények voltak, pénzt sem kért. A jómódúaktól igen, sokat, mert adott a nevére.

– A Kossuth téri lakásról csak egy emlékem maradt. Már a háború vége felé, azaz csak Ungváron a vége felé, mert 44 októberében már „felszabadították” az oroszok, szinte puskalövés nélkül, mert a magyar és német csapatok nem akartak harapófogóba kerülni, így visszavonultak. A város talán egyetlen háborús vesztesége az Ungon átívelő kőhíd volt a Rafandánál, amit a visszavonulók robbantottak fel. De még légiriadóra is csak egyre, esetleg kettőre emlékszem. Az egyikre épp a híd robbantása előtt, amikor levonultunk egy óvóhelyre. Aztán egy nagy bum. Kinéztünk, és a kőhíd sehol. De a várost nem bombázták. A 20 km-re levő Csapot viszont na-

¹ Himfák – orosz mozaikszó (himicsnij fákulytet) – az egyetem vegyi kara.

gyon, oly annyira, hogy még Ungváron is morgott, morajlott, remegett a föld. Szóval mindössze arra emlékszem, hogy az utcára néző erkélyen állt egy ágyú, és német vagy magyar katonák mutatták, hogyan kell kezelni. És valami rémlik arról is, hogy nem akartam nyiratkozni az erkélyen, és a katonák csokit adtak, hogy ne bőgjek. S azután, gondolom, hogy az oroszok bejöttek, mi pedig a ceholnyai parókiára költöztünk, nagyapámék mellé. Ott is szép nagy lakásunk volt, utcára néző ablakokkal. A hálószobára különösen jól emlékszem, ahol a szüleim aludtak. A két nagy ágy előtt volt egy heverő, azon többször aludtam is, ha ott ért az álom, és amelyen úgy három vagy négy éves koromban egyszer agonizáltam. Torokgyík vagy csak erős torokgyulladás lehetett, de nem kaptam levegőt. Fulladoztam. Szegény apám nyakát öleltem, szorongattam, kapaszkodtam belé, valami segítséget várva tőle, de ő csak azt hajtogatta, hogy jól van, kisfiam, jól, és talán sírt is, mert félt, hogy meghalok. Aztán valahogy felszakadt a gyulladás, és én ismét kaptam levegőt.

– Erről az időszakról kevés emlékem maradt, de azért maradt. A doktor néni játékot Nyuszival már említettem. S aztán például az, hogy volt egy barna szőrű kiskutya, fehér foltokkal, Bundás lett a neve, és három, négy év múlva, amikor elhagytuk ezt a parókiát, már nagy és szép kutya volt a Bundás, de ott kellett hagynunk, mert az új helyre nem vihettük. Egész életünkre ez volt a jellemző. Menni, és valamit mindig ott kellett hagyni. Értékes volt-e vagy sem, közel állt a szívünkhöz vagy sem, valami mindig ottmaradt. Ház, lakás, könyvtár, bútor, korábbi élet, minden. Mindig kezdehettük előlről. Hol a béka feneke alól, hol még lejjebből. Aztán szeretetünk, rokonaink, szüleink és gyerekeink is elmaradtak. És valahogy mindig mindent el is felejtettünk. Mert el kellett. Ami megmaradt, ha megmaradt, csak az emlék volt. Szóval egy ilyen ceholnyai emlék volt a Bundás is, aztán az, hogy apámnak voltak galambjai, és szeretett velük foglalkozni. Meg az, hogy egyszer elfutottam előle apró lábaimmal, hogy el ne fenekeljen, mert valami rossz fát tettem a tűzre. Hogy mit, már nem tudom. Persze utolért, és kaptam. És még nagyapámról is van egy ottani emlékem. Az egyetlen. Nagyapáról, akit kétszer is elhurcoltak az oroszok, mint fő fasisztát, és másodszer már végleg, a halálba. Egy kis katonai dzsip állt az utca sarkán, abba ültették. Akkor még nem értettem, és nem éreztem semmit. Azt sem, hogy micsoda tragédia ez nekik. És épp miattuk, nekem is. Csukva volt akkor még a szemem. Azt se láttam, hogy mindenki sír, zokog körülöttem. Mert hát leplezték. Egy úri ember és úri nő bátor ember és

bátor nő, aki nem sír, nem pityereg. Sírni csak a pórnépnek szabad. És Moszkva amúgy sem hitt a könnyeknek, már akkor se.

– A nagypával kapcsolatos emlék pedig a következő. Mint igencsak művelt, képzett és intelligens ember mindent szeretett, amit egy ilyen ember csak szeretet. Hatalmas könyvtára volt, melyet nagymamám később apránként eladogatott. Ennünk is kellett valamit. Nem ívott, nem dohányzott, s biztos sohasem csalta meg a feleségét. Nem volt ez divat azokban a körökben. De volt egy gyengéje. A cowboy film és a cowboy regény. Azt sem titkolta különösebben, hogy főpap létére elalvás előtt az ágyban nem a Bibliát, hanem filléres cowboy regényeket szokott olvasni. Elmélyülten. És nem szerette, ha ilyenkor zavarják. Ám hogy, hogy nem, egy este náluk maradtam, nagymamámhoz bújtam az ágyba, és úgy volt, hogy ott is alszom. De aztán jött apám, és kérdezte, nem mennék-e mégis haza. Én meg úgy döntöttem, hogy mégis csak jobb lenne anyuval meg apuval, és sírni kezdtem, hogy öltöztessenek fel, mert menni akarok. Nagypám meg bosszús lett, hisz nem hagytam olvasni, és jól elpaskolta a fenekemet. Amikor olvasott, zöld ellenző, simléder, volt a szeme felett, hogy a villanyfény ne zavarja. Emlékszem bosszús, zöld simléderes arcára, ahogy megint a könyvébe bújt, és elmerült a történetbe. Abba, hogy Joe, a bátor cowboy legény hogy menti ki a lángvörös hajú gyönyörűséges Maryt a gengszterek keze közül, és nyeri el ezzel a lány szerelmét és a gazdag farmer papa egész gazdaságát, azzal a sok marhával, s ahol a föld mélyén hatalmas vagyon rejlik. Kőolaj. Nem törődött velem többé, amikor apám öltöztetni kezdett. Lekötötték az izgalmas események, amelyek ott abban a filléres regényben zajlottak.

– Aztán soha többet nem láttam. Hamarosan eltűnt az életemből, mert, ahogy nagymama (az ungvári) mondta, a rossz emberek elvitték, és én már csak évekkel később tudtam meg, ahogy ő is, hogy meghalt valahol az Ural környékén, Ábeszben, Ungvártól vagy négy és félezer kilométerre. Egy fénykép is készült a sírjáról. Apám felkutatta, amikor – később őt is elvitték a rossz emberek – majd hét év után a lágerből hazaengedték. Kötelességének tartotta, hogy lerója kegyeletét apja sírjánál. Apám a fényképet nagymamának is mutatta. Ő sírva fakadt, és azt mondta, hogy akkor sem hiszi el, hogy nagypapa meghalt. Nem és nem, ő nem halhatott meg, és ő várni fogja mindhalálig. Hisz megígérte neki, az ő Ilonkájának, hogy visszatér hozzá, nem hagyja magára, mondta, és könnyeit törölgette.

– Gyermekkoromnak következő állomása a görög katolikus Püspöki Palota volt. Az volt ám a szép hely. Arra, hogy ott mi, és hogy történt, már

sokkal jobban emlékszem, és arra is, hogy azt is el kellett hagynunk. Aki ismeri ezt a várost, tudja, hogy ott most az egyetemi könyvtár van. És mint egyetemista, többször is megfordultam ott, már csak azért is, hogy emlékezzem. Nem tudtam, mert annyira össze-vissza farigcsálták, építgették, azaz elrondították az egész palotát. Hogy mennyire előnyére, azt gondolni lehet. Egy építészeti műretek vandál tatárok kezében. Ahol szoba volt, ott sufni lett, ahol a nagyterem volt, ott harminc kis fiülke lett és a többi. A lényeg, hogy amikor oda költöztünk (mert a Ceholnyát gyermekkórházzá és rendelővé kellett átalakítani, a templomot meg – *ad multos annos ateizmus*² – tudományos kutató központtá), egy szép nagy lakosztályt kaptunk az akkor még működő egyháztól. Az egyik szoba olyan nagy volt, hogy plafoning ért a kétméteres karácsonyfa, melyet az első, és talán az utolsó ottani karácsonyra állítottak a szüleim. Akkor apám még a görög katolikus szeminárium tanára és működő pap volt, amíg a görög katolikus egyházat törvényileg be nem tiltották. Hogy miért tiltották be, és miért épp a görög katolikus egyházat (is), azt hosszú lenne elmesélni. Ismerni kell ahhoz a Szovjetunió történetét, az SZKP és a mindenkori szovjet kormányok politikáját, legalább röviden, még ha nem is egy Kun Miklós szintjén.

– Szóval oda költöztünk. A palotának egy szép nagy gesztenyése is volt. Annak meg egy magas fala. Alatta szép kertes házak. Melyekre egyszer törött üveget dobáltunk. És az egyik úgy megvágta jobb kezem középső ujját, hogy csak úgy ömlött a vér, s fityegett rajta a bőr. A nyoma még ma is megvan. Jó anyám alaposan bepólyálta. Aztán moziba mentünk, az Urániába, de akkor már Kino Moszkvának hívták, ahol épp egy amerikai filmet vetítettek, melyet biztos a németektől zsákmányoltak az oroszok és a cenzúra is engedélyezte bemutatását. Az erkély jobb oldalán ültem anyámmal és Margit nénivel, miközben a filmben egy hosszú fehér tunikához hasonló ruhába öltözött rossz fiú épp a körmét piszkálta egy hegyes törrel egy mély verem felett, melyben vadállatok hemzsegték dögvél. Tigrisek, oroszlánok, meg ilyesmik. Jött a főhős, verekedtek, s aztán sikerült neki belökni a fehér ruhás rossz fiút a verembe, s ott biztos megették a vadállatok. Mi mást tehettek volna? Többre az izgalmas filmből nem emlékszem. Kezem bebugyolálva, a nyakamba kötve, és az ujjamból a kötésen keresztül is szivárgott a vér.

– Aztán jött az 1949-es esztendő és a püspöki palotából való kilakoltatás. Kitettek, bizony, minket is, meg az összes többi papcsaládot, mint azt a bizo-

---

² *Ad multos annos ateizmus* – latin (soká éljen az ateizmus).

nyos macskát az utcára a dolgát végezni. Jól emlékszem arra a napra. Fagyott egy kissé, de nem nagyon, és a hó is esett, de nem nagyon, csak szép fehér pihékben, puhán, ahogy az amerikai filmekben Karácsony napján. Mi gyerekek a matracon ugráltunk vígan és boldogan. Nem igen tudtuk, hogy miről is van szó. És az ágyak rúgói segítettek jó magasra ugrani. Kimondottan élveztük. Friss levegő, hősés, és ugrabugra az ágyban. És nem szól ránk senki, hogy abbahagyni. Mi kell több egy hat, hét éves gyereknek.

– Jé, milyen szép nagy ez a szoba - mondta anyám szinte vidáman (nekem úgy tűnt), mikor estére apámnak sikerült valamiféle lakást találni a városban hosszas rohangálás után, a Margitsziget utca 7 szám alatt. Az egykori cseh tanító, Badik bácsi házában volt ez a szép nagyszoba közös konyahasználattal, havi négyszáz rubelért talán, ami egy félhavi keresete lehetett talán apámnak. Nincsenek világos emlékeim az ottani első évről. Csak annyi, hogy apám sokszor vitt magával munkába, valahová a városon kívül egy faiskolába. Ilyenkor a nyakába ültetett, s úgy mentünk „dolgozni.” Azt valahogy azért megtudtam tőle, hogy vinni meg azért vitt magával, hogy a rossz emberek el ne kapják valahol az utcán egyedül. Az állambiztonsági szervek, ott beszpeka volt a neve, akkoriban ugyanis már kezdtek összefogdosni azokat a görög katolikus papokat, akik nem voltak „aláírtak.” Vagyis nem írták alá a prároszláviát, ahogy akkor mondták. Sokan a görög papok közül aláírták, sokan nem. Apám nem. Ezért várhatta, hogy elviszik. De gyerekkel a nyakában talán mégsem.

– Nem is. Egy szép napon, augusztus végén mégis eljöttek érte. Jól emlékszem erre a napra. Másnap kezdődött az iskola. És szüleim már megvették első iskolatáskámat is a könyvekkel, és a füzetekkel. Minden oda volt készítve a székre, az ajtó mellé, hogy másnap kora reggel gond nélkül indulhassak. Ám estefelé még ellátogatott hozzánk két nagydarab öltönyös úriember. Minden ceremónia és kopogtatás nélkül léptek be az ajtón. Mindenki otthon volt. Anyám, apám, Ica, a cselédünk (ide is követett bennünket a jó lélek csak úgy ragaszkodásból, mert már fizetni nem tudtunk), és mi gyerekek négyen. Az úriemberek mindent lefoglaltak, felforgattak. Attól féltem a legjobban, hogy talán még az iskolatáskám is kell majd nekik. Titkos papírok, tiltott könyvek meg egyebek után kutattak. Sok mindent magukkal vittek. Apámat is. Mindnyájan bőgtünk. Csak Jenőke, a legkisebb testvérem nem. Két éves volt, szöszi, kiskakas frizurával. Anyám karján ült, s nyújtotta két pici kezét apám felé, hogy vigye magával. Apám nem sírt, de a szeme gyanús fényel csillogott. S elment a két beszpekás

legénnyel. Csendesek voltak ők is, a legények. Nem ordibáltak, nem handabandáztak. Úgy emlékszem. Én hét éves voltam akkor. Apám harminchárom. Hét év elmúltával pontosan ugyanezen a napon láttam őt ismét. Már tizennégy voltam. Ő meg negyven. Sovány volt nagyon, a haja gyér, és alig volt foga. Igaz, mi sem voltunk nagyon kövérek. Mint ahogy jó anyánk sem. Alig szólt valamit. Hallgatott, és elhomályosuló szemekkel nézte apámat. Ő meg őt, az anyámat. Csak harmincöt éves volt. Fialasszony. És hét évet várt. Türelmesen. Miközben négy kis gyermeke nagy gyerek lett. A legkisebb, Jenőke is, már kilenc. Iskolába járt ő is. Mégis csak megsegítette őt az Isten.

– Akkoriban egy fotós klub tagja voltam, és fényképezni tanultam egy Szmerna géppel. Van is egy fényképem, mely szüleimről készült azon a napon. Apám lágeri ruhában, amiben hazajött, és anyám mellette áll, beleskarol. Ellenfényben vettem le őket, és a negatív is fordítva került a nagytóba. De azért csak sikerült az a felvétel valahogy. Most is megvan, és gyakran előveszem, ha igazán két boldog embert akarok látni. Meggyötört, de boldog embert. Széles mosollyal, mintha csak így rongyosan is egy új nászútra indulnának.

– Ebből az időből valahogy mégis az a kép maradt meg agytekervényeimben leginkább, hogy volt egyszer egy szép nagy karácsonyfánk, mely egészen a plafonig ért. Egy szép nagy ötszobás lakás egyik kisebb parkettás szobájában állt. Sok dísz, szaloncukor és gyertya is volt a karácsonyfán, és a gyertyát apám bátorításával és felügyeletével Szenteste után nekem is szabad volt meggyújtani. Szentestén ugyanis a Jézuska hozta a karácsonyfát, és a gyertyát is természetesen ő gyújtotta meg.

– S mindezt, tudod – mondta Vili boros poharát a fény felé tartva és rám köszöntve –, csak azért mondom, mert mostanában mindinkább szép nagy csendesség van körülöttem jó ideje már. Karácsonyfát sem állítok többé, mert kinek? Megöregedtem, egyedül vagyok. Csak néha veszek elő valami komolyabb tudományos munkát, Chomskytól, Quirktől vagy Klaudy Kingától például, és próbálok elmélyedni. A fordításelméletéről szóló könyvem is torzó maradt. Nem folytatom, nem írom tovább. Minek? Kinek? Inkább így elmeditálok magamban. S aztán elmondom valakinek, aki hajlandó meghallgatni. Mint most neked is. Legközelebb majd folytatom, ha nem idegesít, hogy sokat beszélek. Most csak odáig jutottam, hogy elindultam az iskolába. Az első osztályba.